

ПЕРЕДУМОВИ ВИНИКНЕННЯ ПОЛІТИЧНО-ЕКОНОМІЧНОЇ КРИЗИ В ЄВРОПІ НА ПОЧАТКУ ХХІ СТОРІЧЧЯ

Наукові праці МАУП, 2014, вип. 42(3), с. 54–58

У структурі європейської політики та економіки багато що змінилось за останні десятиріччя. Об'єднання багатьох країн, узагальнення їх економічної діяльності, спільна політика, розвиток кризового стану у кількох політичних та економічних галузях європейських країн — це основні змінні напрями, які потрібно досліджувати та на передумови виникнення яких варто звернути увагу.

Для того щоб проаналізувати нинішній критичний стан Європи, потрібно прожити її життя та повернутись у часі на роки назад. Об'єднана Європа на сьогодні є однією із співзасновниць світового порядку. Та шлях до її створення був і залишається тернистим, нелегким. Об'єктивний розвиток міжнародних економічних зв'язків призводить до зростання об'єднувальних інтеграційних процесів, які не завжди та не для всіх учасників цих процесів є позитивними.

Упродовж багатьох тисячоліть формувалась європейська цивілізація, величезний вплив мав кожен етап її розвитку. Свій початок вона бере з давньогрецького мистецтва та науки, римського права та держави, релігії християнства. Європа є колыскою сучасної світової цивілізації. Тут розпочався розвиток виробничих сил, що зумовили величезні можливості праці людини, раціональної організації виробництва. Становлення інституту власності, ринку, а також такої організації виробництва, як капіталістичне підприємництво, реалізувало величезний потенціал суспільної праці [3, 214–216].

Саме в європейських країнах вперше у світі виникла система обов'язкової освіти — спочатку початкової, а потім неповної середньої. Завдяки постійному зростанню загальноосвітньої та професійної підготовки робітників, у Західній Європі зосередився

основний контингент робочої сили. Важливе значення має накопичення у країнах Західної Європи капіталів, що є наслідком розвитку як внутрішньої, так і міжнародної економіки. Протягом багатьох сторіч європейські країни займали домінуюче становище у світовому економічному розвитку [3, 214–216].

Усі зазначені надбання культури та економіки зовсім не перекреслюють істотні розбіжності між народами, вони наклали свій відбиток на етнічну свідомість, національну психологію, поведінкову політику, економічну стратегію будь-якої європейської країни. У загальній течії своєї історії вони не тільки були поєднані між собою, а й дуже часто ворогували, воювали, створювали та руйнували політичні та воєнні коаліції, готували конфлікти та війни. Як наслідок цього — Європа стала нагадувати різнокольоровий майдан [3, 214–216].

Глобалізація суспільства охопила увесь світ, тому розширення Європи є необхідною умовою цього процесу, що включає в себе інтернаціоналізацію європейського континенту. На сьогодні досягнуто такого рівня міжнародного розподілу праці, що практично не залишилося країни, господарське життя якої було б ізольоване від зовнішнього світу, а економічні процеси обмежувалися лише національною державою. Зовнішня торгівля з відносно ізольованого сектору економіки, що

компенсує імпортом нестачу окремих видів ресурсів та товарів, перетворилася у необхідний елемент господарського життя. Дуже часто вона впливає на основні господарчі процеси, що включають динаміку виробництва, прискорення технічного розвитку та підвищення економічної ефективності. Але це має, як відомо, дві частини — позитивну і негативну, і лише час та історія показують, що переважає [2, 110–113].

Деякі географічні, головним чином природні фактори сприяли як з'єднанню, так і роз'єднанню країн Західної Європи. Найістотніші з них — недостатність багатьох видів мінеральних та інших ресурсів. Падіння використання вугілля порівняно з іншими видами палива, а також вичерпання багатьох європейських вугільних басейнів (наприклад у Бельгії та Франції), поява нових джерел енергії стрімко змінила ситуацію у паливно-енергетичному господарстві. Більшість західноєвропейських країн не мають власних великих родовищ нафти та природного газу та змушені імпортувати їх. Для зміцнення своїх позицій на світових ринках та поліпшення загального забезпечення природними ресурсами європейські країни потребують координації дій, чому має сприяти їх єднання. З цим пов'язане приєднання до Євросоюзу Польщі, якій належать багаті родовища вугілля [2, 110–113].

На розвиток кризового стану європейських країн вплинула і складна демографічна ситуація. Якщо розглядати історію цих країн, то слід відзначити, що часто зростання кількості населення змінювалось катастрофічним падінням народжуваності. Зауважимо, останніми роками — за період з 1913–2000 рр. — населення цих регіонів збільшилося лише у 1,7 раза, всіх розвинених країн — у 2,4 раза, а населення всього світу за цей час — у 4,0 раза. Яка ж частка у цьому показнику Європи? Коли кількість населення країн Латинської Америки збільшилась у 8,1 раза, в країнах Північної Африки, Близького та Середнього Сходу — у 12,3 раза, в Африці, що південніше Сахари, — у 13,8 раза. Низька народжуваність (1,74 дитини на жін-

ку у Великій Британії; 1,66 — у Франції; 1,26 — у Німеччині) призводить до скорочення чисельності населення у Західній Європі. У деяких державах (наприклад, Австрії, Німеччині, Данії) у певні роки спостерігалось абсолютне скорочення населення (смертність була вище народжуваності). Середньорічні темпи приросту населення у західноєвропейських країнах у 1991–2000 рр. становили 0,4 % (у тому числі Австрії — 0,0 %) [3, 214–216].

За розрахунками ООН, до середини XXI ст. кількість європейців знизиться з 12 % до 7 %. Населення країн Євросоюзу скоротиться на 18 %, особливо в Німеччині — з 80 млн до 67 млн, Італії — з 60 млн до 45 млн [3, 214–216].

Причини цього явища досліджують політики та економісти всього світу. Складність демографічної ситуації пов'язують з відмовою від традиційного укладу життя населення. Зростання духовного та інтелектуального потенціалу різних прошарків соціуму, широка участь жінок у суспільних виробництвах та соціально-економічних процесах призводить до свідомої обмеженості народжуваності (цьому також сприяють використання нових технологій контролю народжуваності та легалізація абортів).

Великий вплив на європейські демографічні ресурси мають еволюція сімейних відносин (пізній вступ у шлюб, обмеження кількості дітей, значна кількість шлюбних розлучень, зменшення легальних шлюбів, криза сім'ї, сексуальна революція), міжнародна міграція населення, зміни у національному складі мігрантів, що викликало багато проблем у політичній та соціально-економічній ситуації країн Західної Європи [4, 56–58; 5, 213–215].

Величезну роль у розвитку кризового стану в Європі зіграли, як не парадоксально це звучить, виробничо-технічний прогрес та інтернаціоналізація економіки, що призвело до нерівномірного розподілу доходів між окремими країнами та різними групами населення; нові представники ЄС, які за рахунок загальних фінансів мають намір та поліпшують свої економіки, потребуючи значних дотацій; неоліберальна революція — через скорочення

державного сектору уряд намагається підвищити економічну ефективність підприємств, зменшити бюрократизацію економіки, знайти можливості для поповнення державних фінансів, тому підприємницька діяльність держав скорочується і під впливом процесів економічної інтеграції; державні господарські об'єкти, що перебувають у руках федерального керівництва, керівництв земель та місцевої влади. Іноді частина акцій якогось підприємства належить федеральному керівництву, частина земельному, а інша частка — муніципалітету або громаді; підприємницькі функції держави зменшилися — перехід до нових форм регулювання економіки супроводжувався певним скороченням державного сектору — через продаж акцій на фондових ринках [2, 110—113].

Усе частіше в засобах масової інформації говориться про циклічну кризу у багатьох галузях економіки — часове скорочення темпів розвитку або загальний спад її зростання. Криза фінансової галузі розпочалася наприкінці ХХ ст., була заснована на зростанні міжнародних фінансів, які істотно перебільшували реальні сектори економіки Європи. Фінансові потоки ставали “потужними валютними шторами”, їх засновники намагались швидко збагатити: здійснюючи різні валютні махінації та спекуляцію, вони мало хвилювались, як саме ці процеси позначаються на економіці країн ЄС. Спочатку криза охопила одну країну або групу країн Європи, де складаються найбільш сприятливі можливості для діяльності міжнародних фінансових спекулянтів. Та коли після вжиття в цих державах певних заходів за участю інших країн та міжнародних організацій, наприклад МВФ, стан стабілізується, хвиля кризи переходить в іншу країну. Усе це пов'язано з тим, що передумови кризи, фінансової нестабільності не можуть бути викреслені прийняттям часткових заходів. Протиріччя продовжують накопичуватись, та через деякий час криза виникає у новому місці. Показником фінансових труднощів є інфляційні процеси — у країнах зони євро в листопаді 2003 р. вона виросла до 2,2 % замість запла-

нованих 2,0 %. Після зниження темпів зростання цін на початку 2003 р., що дав надію європейським фінансистам, з серпня того самого року зростання цін почало прискорюватись — вгору пішли ціни на одяг, акцизи на тютюн та алкоголь. Зростанню міжнародної фінансової нестабільності сприяють і величезні розміри валютних операцій. Зростаюча по всьому світу загально-економічна та валютно-фінансова нестабільність яскраво проявилася у рості обсягів невиконаних зобов'язань, або дефолтів. Тільки за перші три квартали 2002 р. сталося 27 суверенних дефолтів (протягом 2001 р. — 28), загальна сума заборгованостей за якими досягла 133 млрд дол. США (у 2001 р. — 74 млрд дол.). У 2003 р. кількість дефолтів збільшилася. Величезні дефолтні борги ставлять під загрозу весь банківський сектор [2, 110—113].

Аналізуючи кризові зміни на фондовому ринку, слід також зауважити, що в результаті істотного зростання вартості усіх акцій та облігацій, що перебували в обігу на фондових біржах, з одного боку, був істотно підвищений річний обсяг ВВП багатьох західноєвропейських країн, але з другого — спостерігався різкий спад діяльності фондових бірж [1, 78—79].

Складовою сучасної економічної кризи в Європі є також зростаючі труднощі у страховій системі — період стрімкого економічного зростання змусив більшість страхових компаній зайнятись фондовим інвестуванням, пов'язаним з великими ризиками, пропонувати клієнтам якомога сприятливі умови та при цьому знижувати страхові вклади. Внаслідок цього надходження від страхових премій скоротилися настільки, що перестали приносити прибуток. Немає нічого дивного в тому, що при погіршенні загальної економічної ситуації більшість компаній зіштовхнулися зі складними фінансовими труднощами. Фондові активи швидко втрачали свою ціну, тоді як обов'язки перед клієнтами залишались такими самими.

Статистична картина змін, які відбуваються останніми роками, свідчить про уповільнення темпів зростання промислового виробництва в країнах Євросоюзу і навіть, у

ряді випадків, про скорочення його обсягів. Головним винуватцем погіршення ситуації є Німеччина, де фактично припинився ріст промислового виробництва [6, 30–32; 7, 15–17].

На початку XXI ст. погіршилася кон'юнктура економіки у ряді країн Євросоюзу: знизилися темпи економічного зростання, продовжує зростати безробіття, знижується рівень кваліфікованих трудових ресурсів, зокрема старіння населення та зменшення його чисельності [2, 110–113].

Головну небезпеку економісти та політики бачать у посиленні напруги на кредитному ринку, що робить все більш складним фінансування та рефінансування компаній [1, 78–79; 6, 30–32].

Кризові процеси в Європі посилили протиріччя і в міжнародних економічних та політичних відносинах. Майбутнє всієї світової економіки та політики залежить від політики керівників держав, від налагодження співробітництва в усіх країнах — членах ЄС та консолідації всього суспільства у розв'язанні актуальних проблем сьогодення. Потрібен з боку держав перегляд фундаментальних підходів до проведення їх внутрішньої та зовнішньої політики. Слід враховувати, що розширення Євросоюзу означає приєднання бідних країн, які потребують значних фінансових впливів у свої економіки. Платити, щоб довести відсталі країни до належного рівня, доведеться у першу чергу “старим” членам ЄС. Засновники Єврозони повоюють також напливу дешевої робочої сили зі щойно приєднаних держав.

Нині Євросоюз перебуває на історичному перехресті, що складається з трьох істотних проблем: скорочення демократичної бази, нездатність виділити свої кінцеві географічні межі, структурна безвихідь. Для того щоб подолати цю сукупність негативних явищ, потрібно створити єдине державне утворення, шлях до якого є у створенні однорідного суспільства на всьому просторі Євросоюзу. Іншими словами, всі держави, що входять до складу ЄС, мають сформувати практично однакові соціальні, політичні та економічні структури. Створення такого союзу вимагає

значне збільшення бюджету ЄС за рахунок введення соціальних мит, які будуть виплачувати всі без винятку європейські підприємства, також має бути окреслена єдина індустріальна політика, створені загальноєвропейські політичні партії та розширені повноваження Європарламенту.

Вигідне та унікальне географічне положення України диктує необхідність проведення її різноспрямованої зовнішньої політики, сутність якої полягає у тому, що українська держава повинна впевнено рухати свій економічний вплив як на Захід, так і на Схід. Вступ у Європейську Асоціацію чи до Митного Союзу зіштовхує Україну з проблемою вибору географічної політики, який їй зовсім не потрібний. Вона здатна сама, використовуючи свій внутрішній потенціал, мобілізувавши власні ресурси, чітко та правильно вибудувати зовнішню та внутрішню економічну політику, використовуючи своє вигідне кліматичне та географічне положення, дати лад усім проблемам, які виникають на шляху її розвитку в усіх сферах існування. Україна не шукає односторонніх переваг, а відкрита до конструктивного діалогу та рівноправного взаємовигідного співробітництва з усіма державами-партнерами. Дуже важливо, щоб всі держави підтримували такий підхід.

Література

1. Авторханов А. М. Фондовий ринок у світовій економіці. — М.: Слово, 2002. — С. 245.
2. Гагаріна Г. Ю. Економіка Європейського союзу. — М.: Економіст, 2003 — С. 400.
3. Дюссонс П. Стратегічні альянси: Пер. з англ. — М.: Дрофа, 2003. — С. 370.
4. *Європейський союз на порозі XXI ст. Вибір стратегії розвитку / За ред. Ю. А. Борко.* — М.: Слово, 2001. — С. 60.
5. Зав'ялова Е. Міжнародні зливання. — К.: Рант, 2002. — С. 300.
6. Черніков Г. П. Європа на рубежі XX–XXI сторіч: Проблеми економіки. — М.: Дрофа, 2002. — С. 104.
7. Шемятенков В. Г. Європейська інтеграція. — М.: Міжнар. відносини, 2003. — С. 400.
8. *Економічна, соціальна та політична географія світу. Регіони та країни.* — М.: Дрофа, 2003. — С. 120.

Стан Європейської політики та економіки залишається критичним. Цьому явищу сприяють складна демографічна ситуація, криза на промисловому виробництві, у галузі фінансів, на фондовому та кредитному ринках. Вихід із цього складного становища — у перегляді питань внутрішньої економіки та політики європейських країн, у налагодженні співробітництва між ними, а зовсім не в приєднанні нових держав, які тільки географічно розвивають Євросоюз.

Состояние Европейской политики и экономики остается критическим. Этому способствует сложная демографическая ситуация, кризис на промышленном производстве, в области финансов, на фондовом и кредитном рынках. Выход из этой сложной ситуации состоит в пересмотре вопросов внутренней и внешней экономики и политики европейских стран, в налаживании сотрудничества между ними, а вовсе не в присоединении новых государств, которые только географически развивают Евросоюз.

The state of European politics and economy and in our time there are critical. This contributes to the complicated demographic situation, the crisis on industrial production, in the field of Finance, the stock and credit markets. A way out of this difficult situation is revision of the internal and foreign policy and economy of European countries, configuring cooperation between them, and not in the accession of new States, which have only geographically develop the EU.

Надійшла 8 квітня 2014 р.